

UDC: 82-31:82-1/-9:7.035(4)

СИНТЕТИЧНИЙ РОМАН ЯК ОДИН З ПРОВІДНИХ ЖАНРІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДОБИ РЕНЕСАНСУ (МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ)

Олена Тереховська

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: olena.terekhovska@pu.if.ua

РЕФЕРАТ

Мета: з'ясувати термін «синтетичний роман», його етимологію і дефініції, сформулювати власне робоче визначення «синтетичного роману», а також обґрунтувати зв'язок ренесансного роману з епохою Ренесансу. **Дослідницька методика.** Для дослідження використаний системний підхід із застосуванням культурно-історичного та контактено-генетичного методів. Твори романного жанру розглянуто в аспекті обумовленості їх жанрової специфіки особливостями культурно-історичної доби, що належить до глобальної епохи рефлексивного традиціоналізму. Етимологію роману простежено в контексті контактено-генетичних (генетичних) зв'язків з іншими літературними жанрами і жанровими різновидами. **Результати.** Доведено, що ренесансний роман – це синтетичний роман, тому що він увібрав у себе риси жанрових різновидів роману – роману-епопеї, роману-памфлету, пригодницького роману, лицарського роману, роману-притчі, панорамного роману, філософського роману, а також важливі ознаки інших жанрів або готові жанри. З'ясовано, що ренесансний синтетичний роман є яскравим віддзеркаленням своєї епохи, естетика якої відзначалася багатомірністю, певною еkleктичністю та тенденцією до узагальнення (синтезу). Це обумовлено належністю Ренесансу до глобальної епохи рефлексивного традиціоналізму. **Наукова новизна.** У статті запропоноване власне визначення синтетичного роману, простежено його етимологію і розвиток. Виокремлені характерні жанрові ознаки синтетичного роману, а також визначені його основні форматотворні чинники. **Практичне значення.** Матеріали даного дослідження можуть бути застосовані на практичних і семінарських заняттях з вивчення історії західноєвропейської літератури доби Ренесансу, а також при розробці лекційних курсів із зарубіжної літератури зазначеного періоду.

Ключові слова: синтетичний роман, Ренесанс, рефлексивний традиціоналізм, роман-епопея, роман-памфлет, пригодницький роман, лицарський роман, роман-притча, панорамний роман, філософський роман, новела.

SYNTHETIC NOVEL AS ONE OF THE LEADING GENRES OF EUROPEAN LITERATURE OF THE RENAISSANCE PERIOD (STUDYMATERIALS)

Olena Terekhovska

Ph.D. in Philology, Assistant Professor,
Department of World Literature and Comparative Literary Criticism,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (UKRAINE),
76018, Ivano-Frankivsk, 57, Shevchenko str.,
e-mail: olena.terekhovska@pu.if.ua

ABSTRACT

Aim. The article deals with the specifics of the Renaissance novel. We clarify the term «synthetic novel», its etymology and definition, formulate our own definition «synthetic novel», justify the connection between

Renaissance novel and the period of Renaissance. **Methods.** In the article there has been applied the system approach by using the cultural and historical method and the genetic method. Novels are analyzed in the aspect of the genre specific features to the cultural and historical period of global epoch of reflective traditionalism. The etymology of novel is traced in the context of contact-genetic (genealogic) connections with other literary genres and genre varieties. **Results.** In the article is proved that the Renaissance novel is the synthetic novel, because it combined the features of different genres – epic novel, pamphlet novel, adventure novel, chivalric novel, philosophical novel and important features of other genres or ready genres. It was found out that the synthetic Renaissance novel is a clear reflection of the period, aesthetic of which was marked by multidimensionality, some eclectic tendency to generalization (synthesis). This is a global affiliation of the Renaissance to the global epoch of reflective traditionalism. **Scientific novelty.** In the article is proposed own definition of synthetic novel, traced its etymology and development. In the article is singled out genre features of synthetic novel, and also are pointed out main factors of creation of such type of novel. **The practical significance.** Materials of this article can be used in seminars regarding the history of Western literature of the Renaissance and also in preparing lectures about Renaissance.

Key words: synthetic novel, Renaissance, reflective traditionalism, epic novel, novel-pamphlet, adventure novel, courtly novel, novel-parable, panoramic novel, philosophical novel, short story.

Плідний науковий досвід вивчення ренесансної літератури засвідчив наявність переліку питань, що й досі знаходяться поза межами одностайності у їх вирішенні, привертаючи тим самим увагу нових дослідників, викликаючи нові запитання, і, відповідно, стаючи предметом цікавих наукових розвідок та експериментів. Це пояснюється перш за все специфікою самої Ренесансної епохи, естетика якої є багатомірною, багатоплановою і певним чином суперечливою. Як зазначає О.Ф. Лосєв, «...вона (естетика) ніколи не виступала в чистому вигляді, її не можна звести до якоїсь одної ідеї, тим паче вичерпати цією ідеєю, тому що Відродження пройшло в своєму становленні закінчений еволюційний цикл: від зародження, через становлення, розквіт і аж до завершення; від первісного ствердження ідеалів до їх самокритики» [7, с. 377].

Справді, жодна історико-культурна епоха не може похвалитися таким багатим розмаїттям дефініцій мистецтва і, зокрема, літературного мистецтва, розмаїттям поглядів на природу людини-творця, на природу творчості, як Ренесанс. Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо, Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле, Сервантес були не тільки видатними літераторами, вони намагалися осмислити сутність і призначення мистецтва на сторінках власних творів, за допомогою ліричного героя (у поезії) або літературних персонажів (у прозі). Фактично завдяки їм літературне мистецтво доби Ренесансу (на відміну від середньовічної літератури) остаточно усвідомило себе абсолютно вільною, автономною сферою людської творчості, зі своєю особливою природою та механізмом впливу на реципієнта. Слушною щодо цього є думка О. Ф. Лосєва: «Вже в XV ст. можна знайти твердження, що поезія – це чистий вимисел, і тому вона не має ніякого відношення до моралі, що вона нічого не стверджує і не заперечує» [7, с. 59].

Показовими в цьому відношенні є і рефлексії Джордано Бруно в трактаті 1585 р. «Про героїчний ентузіазм» про примат творчості над наслідуванням: «Поет, – пише Дж. Бруно, – не повинен підкорятися якимось зовнішнім правилам, бо він сам творить правила для наслідування. А тому – систем правил є стільки ж, скільки є справжніх поетів» [цит. за: 4, с. 234].

Таке потрактування мистецтва зумовлене належністю Ренесансу до глобальної епохи рефлексивного традиціоналізму (термін П. О. Грінцера і С. С. Аверінцева) [див. 1, с. 3], коли «література (зокрема європейська) починає усвідомлювати себе як реальність особливого гатунку, відмінну від реальності побуту і культу» [4, с. 104].

Слід відзначити також ще одну виразну ознаку епохи рефлексивного традиціоналізму – використання у творах так би мовити готового фабульно-тематичного матеріалу («сюжетів» = сюжетних схем), що брався з Біблії, античних джерел, фольклору тощо. Втім принципово змінювалася форма його художньої подачі – із використанням цілком земних і світських методів, – причому обиралася первісно не притаманна йому площина його художнього трактування. «Біблійні сюжети, – зазначає І. В. Козлик, – подавалися так, щоб реципієнт не просто молився на них заради спасіння своєї душі, а милувався ними як естетично самоцінними, без будь-якої життєво-практичної зацікавленості» [4, с. 267].

Ренесанс здійснив тотальний процес контамінації античної та середньовічної естетик, що зумовило народження нової, життєздатної естетики, яка сформувалася в надрах ренесансного гуманізму, а в літературі Нового часу розцвіла епохальними літературними напрямками (в сучасному розумінні цього терміна) – бароко і класицизмом.

Зазначені особливості естетики Ренесансу не могли не відбитися на жанровому рівні творів: «Ренесансним творам властива певна позажанровість (у значенні немоножанровості чи жанрової синтетичності або контамінаційності форми» [4, с. 268]. Отже, можна зробити перший важливий проміжний висновок: специфіка естетики Ренесансу є першим і основним детермінантом жанрової своєрідності творів літератури зазначеної доби. Жанрова характеристика є дзеркальним відображенням магістральної естетичної тенденції Ренесансу до накопичування, контамінації, стихійного об'єднання, навіть еkleктики (у сенсі поєднання непоєднуваного) з метою синтезувати весь накопичений досвід, переосмислити його і на цій основі створити нову естетику, нове мистецтво, яке б змогло відобразити дух цієї вибухової доби, її настрої, її прагнення, її антропоцентричний формат, її піднесене ставлення до Людини як вищого Божого творіння. Слушною щодо цього є думка О. Ф. Лосева: «...опрацювання християнської чи античної тем, свіже сполучення їх з пластичними мотивами, їх зміщення, рекомбінація, поворот в рамках щасливо вигаданої історії – все наповнювалося новим змістом і поставало провідником нового світосприйняття» [7, с. 386–388]. Як наслідок, відбувалося перетворення (трансформація), яке спричинило виникнення якісно нових художніх явищ, продуктів індивідуалізованої творчості. Це є також наслідком реалізації провідних естетичних настанов Ренесансу на «різноманітність» та «авторську свободу» (+ знецінення літературної етикетності, зовнішньої регламентованості творчості, ізоляції у стосунках між жанрами), у межах яких художники слова прагнули універсалізувати твір як в концептуальному, так і в художньо-естетичному аспектах (висловити все, що думаєш і відчуваєш, використовуючи для цього всі зручні художньо-поетичні засоби і прийоми).

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що основним зовнішнім чинником (мотиватором) виникнення синтетичного роману є естетика Ренесансу. Необхідно тепер з'ясувати сам термін «синтетичний роман», його етимологію, наявні дефініції і тлумачення. Причому більшою мірою предметом аналізу в статті стануть питання не власне «романного» складника цього терміна, а те, що стосується «синтетичної» його природи.

Проаналізувавши наявні енциклопедичні дефініції терміна «роман», наукові версії щодо його походження, можна стверджувати, що роман з'явився на певному художньо-естетичному фундаменті, на міцних жанрово-стилістичних традиціях, що поступово формувалися в попередні історико-культурні епохи (Античність і Середньовіччя). Жанр роману увібрав у себе (синтетизував у собі) ці художньо-поетичні надбання як на рівні ідей, так і на рівні форми. Більше того, своєю появою, своїм народженням роман зобов'язаний цим поетикальним надбанням, а його глибокі художні корені перебувають в літературно-естетичних надрах попередніх епох. Лише остаточно роман сформувався в епоху Відродження, а фактично його становлення відбувалося разом із тими жанрами, що потім у нього увійшли, що були його основою, що становлять специфіку його художньої природи. Як зазначено в літературній енциклопедії, його стрімке виникнення і розвиток в епоху Ренесансу «...великою мірою зумовлені тою новою художньою стихією, яка первісно була втілена в ренесансній новелі, точніше – в особливому жанрі «книги новел» типу «Декамерон» (1350–1353) Дж. Боккаччо» [6, с. 889]. Наведена енциклопедична версія пов'язує походження роману, а відповідно, і його внутрішню природу з жанром новели, автоматично підводячи до висновку, що «синтетичність» закладена в романі на контактено-генетичному або генологічному рівні.

Відносно другого складника терміна – «синтетичний» – слід зауважити, що в літературознавстві немає єдиної думки щодо його трактування. Одні словники наголошують на тому, що синтетичний роман – це роман-епопея, бо поєднує в собі ознаки епопеї й роману. Існує також думка, що роман-памфлет – це синтетичний жанр сатирично-публіцистичного спрямування часто на злободенну тему. Досить поширеним є погляд на панорамний роман як на явище синтетичного роману тощо. Наведені тлумачення справедливі, втім, на нашу думку, вони не дають повного уявлення про природу й художню специфіку синтетичного роману, особливо якщо спроектувати їх на романи Ренесансної доби.

Вважаємо, що ренесансні романи увібрали в себе всі зазначені варіації роману і навіть більше: вони містять у собі величезні блоки філософсько-естетичних міркувань, цілі пласти інформації соціально-політичного характеру, важливі з погляду розуміння епохи матеріали соціально-історичного злободенного спрямування, погляди письменника на питання виховання й освіти тощо. Візьмемо до прикладу роман Сервантеса «Дон Кіхот». Напевно, простіше дати відповідь на питання, чого в цьому романі немає, аніж є: тут і виклад вустами Дон Кіхота гуманістичної програми Сервантеса (розуміння свободи як вищої цінності, що визначається зовсім не станом приналежності, а мірою освіченості, і відповідно – самоідентифікацією людини), розуміння лицарської честі і

справедливості, осмислення проблем влади і підлеглих (згадаємо настанови Дон Кіхота Санчо Пансі як майбутньому губернатору Бараторії), віра в можливість і необхідність справедливого облаштування суспільства (знаменита «золота» промова Дон Кіхота перед козопасами); і філософські роздуми щодо сенсу людського життя, і авторські міркування релігійного характеру, а також щодо функціонування й доцільності інституту церкви. Сервантес порушує також питання щодо вартісності сімейних цінностей, розмірковує про співвідношення матеріальних і духовних потреб у житті людини, про культуру й освіченість. Найважливіше, що для всього цього різноманітного матеріалу Сервантес віднайшов не менш різноманітні жанрові форми й різновиди, з метою більш переконливо і, водночас цікаво, донести до читача власну позицію. Тут є новели й притчі, легенди й бувальщини, епічні нариси й ліричні роздуми. Сервантес вдало поєднує ознаки рицарського й пригодницького романів, історичні перекази з фантастичними уявними картинами, художньо переосмислює біблійні сюжети, вільно інтерпретує античний сюжетно-фабульний матеріал.

Фактично те саме можна сказати і про роман Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», що є одночасно збіркою новел і гуманістичним трактатом, романом пригод і утопією, сатирою й елегією, епосом і драмою, твором художнім і гуманітарно-науковим, розважальним і філософським, у якому кожен знайде своє. «І в цій синтетичній поліжанровості (= позажанровості), – зазначає І. В. Козлик, – коли роман Рабле увібрав у себе всі ренесансні стилі і жанри, всі його суперечливі потоки, полягає унікальність цього твору як „центрального” твору Відродження» [4, с. 270].

Що ж до «Декамерону», то він також, вочевидь, належить до синтетичного жанру. Сто новел, з'єднаних вступним оповіданням-обрамунням, які становлять зміст «Декамерону», є новелами лише умовно. Якщо звернути увагу на їх жанрово-поетикальні особливості, то неважко побачити художньо-естетичну строкатість, яка відбилася на мовно-стилістичному і композиційному рівнях, стосовно їх художньої структури, не говорячи вже про ідейно-тематичне різноманіття. Різною є також оповідальна манера новел «Декамерона»: від відсторонено об'єктивної оповіді до суб'єктивно-ліричної, з прямими ліричними відступами або авторськими вторгненнями, що часто супроводжується надмірною емоційною чуттєвістю. Вочевидь, що це не просто новели, це і новели-притчі, і новели-легенди, і новели-перекази, і новели-драми, і новели-пригоди тощо, причому з явною домінантою поезики жанру-супутника – чи то притчі, чи то легенди, чи то драми.

Зважаючи на сказане, слушними є теоретичні міркування М. Л. Купченко щодо природи і специфіки синтетичного роману, базовані на типологічному зіставленні романів Чарльза Діккенса. Беручи за основу загальноприйняті теоретичні засади синтетичного роману, здійснені дослідниками на матеріалі романів доби Ренесансу, авторка уточнює, що синтетичний роман – це і роман філософський, і роман виховання, і роман-притча, і панорамний роман, тому що у ньому «...з'єднуються усі ті художні відкриття і досягнення у сфері розвитку

і оволодіння не тільки жанровим різноманіттям, але й художніми надбаннями у цілому...» [5, с. 81].

Таким чином, ренесансний роман – це художньо-естетичний феномен, виникнення якого було підготовлене усім попереднім розвитком літературно-естетичних та жанрово-поетикальних традицій. Ренесансний роман є результатом унікального синтезу сюжетно-фабульних, жанрово-стильових та структурно-композиційних особливостей літературних творів різних жанрів і різних епох. Ренесансний роман є синтетичним, тому що поєднує у собі, з одного боку, риси різновидів романного жанру (роману-епопеї, роману-памфлету, пригодницького роману, рицарського роману, роману-притчі, панорамного роману, філософського роману), а з іншого – риси інших жанрів, що органічно увійшли до його художньої структури і підпорядкувалися поетиці роману. Ренесансний синтетичний роман є яскравим віддзеркаленням своєї епохи з її унікальним розумінням творчості, з її різноманітними тлумаченнями природи мистецтва й, зокрема, літературного мистецтва, з її величезним прагненням піднести людину і її творчий потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Риторика и истоки европейской литературной традиции /Сергей Сергеевич Аверинцев. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 448 с.
2. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности /Леонид Михайлович Баткин. – Москва : Наука, 1989. – 272 с.
3. Гринцер П. А. Поэтика слова / П. А. Гринцер // Вопр. лит. – 1984. – № 1. – С.130–148.
4. Козлик І. В. Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження / Ігор Володимирович Козлик. – Івано-Франківськ : Поліскан; Гостинець, 2003. – 341 с.
5. Купченко М. Л. К вопросу о типологии романов Чарльза Диккенса и эволюции жанра романа в его творчестве / М. Л. Купченко // Вестник СПбГУКИ. – 2013. – № 2 (15), июнь. – С. 74–84.
6. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина / Ин-т научной информации по общественным наукам РАН]. – Москва : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
7. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / Алексей Фёдорович Лосев. – Москва : Мысль, 1982. – 623 с.

REFERENCES

1. Averintsev, S.S. (1996), *Rhetoric and the origins of the European literary tradition* [Ritorika i istoki yevropejskoj literaturnoj traditsii], Shkola “Yazyki russkoj kultury”, Moscow, 272 p. (in Russian).
2. Batkin, L.M. (1989), *The Italian Renaissance in the search for identity* [Italyanskoye Vozrozhdenie v poiskakh individualnosti], Nauka, Moscow, 272 p. (in Russian).
3. Grintser, P.A. (1984), “Poetics of words” [“Poetika slova”], *Voprosy literatury*, No. 1, pp. 130–148. (in Russian).
4. Kozlyk, I.V. (2003), *Introduction to the history of Western European literature of medieval civilization. Historical and cultural macrostage of reflective traditionalism. An epoch of the Middle Ages and the Renaissance* [Vstup do istorii zakhidnoievropejskoj literatury seredniovichnoi tsyvilizatsii. Istoryko-kulturnyi makroetap reflektynnoho tradytsionalizmu. Doba Seredniovichchia

- ta epokha Vidrozhennia*], Poliskan, Hostynets, Ivano-Frankivsk, 341 p. (in Ukrainian).
5. Kupchenko, M.L. (2013), “To the question of the typology of Charles Dickens’ novels and the genre evolution in his works” [“K voprosu o tipologii romanov Charlza Dikkensa i evolutsii zhanra romana v ego tvorchestve”], *Vestnik SPbHUKY*, No. 2, pp. 74-84. (in Russian).
6. (2001), *Literary Encyclopedia of Terms and Concepts*, in Nikolukin, A.N. (Ed.) [Literaturnaya entsyklopedia terminov i poniatii, pod. red. Nikolyukina, A.N.], NPK “Intelvak”, Moscow, 1600 c. (in Russian).
7. Losev, A.F. (1982), *Renaissance Aesthetics* [*Estetika Vozrozhdeniya*], Mysl, Moscow, 623 p. (in Russian).

